

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ JAN GROSS

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΣΟΥΡΗΣ

- Το συνέδριο με τίτλο «Το Ολοκαύτωμα στην Πολωνία» που οργανώσατε πρόσφατα εγγράφεται σε μια γενικότερη στροφή του ιστορικού ενδιαφέροντος στην τοπική ή περιφερειακή διάσταση της εξόντωσης των Εβραίων κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Πιστεύετε πως αυτό διαμορφώνει ένα νέο πλαίσιο κατανόησης του γεγονότος;

Ο Jan T. Gross διδάσκει στο Τμήμα Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Princeton, με ειδίκευση στην ιστορία των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης. Έχει δημοσιεύσει αρκετές μελέτες για την Πολωνία υπό ναζιστική κατοχή και για την πολιτική των αντιποίνων στην μεταπολεμική Ευρώπη.

Αν δεν οδηγήσει σε μια νέα ερμηνεία του Ολοκαυτώματος, αφορά όμως σίγουρα μια πολύ σημαντική συνιστώσα της συνολικής εμπειρίας. Η Τελική Λύση εκδηλώθηκε στο επίπεδο των τοπικών κοινωνιών παντού, τόσο στην ανατολική όσο και στη δυτική Ευρώπη. Ασφαλώς, οι μεταξύ τους διαφορές ήταν πολύ σημαντικές. Έτσι, αποκτά σήμερα ιδιαίτερο ενδιαφέρον η μελέτη της στράτευσης και της συμμετοχής τοπικών κυβερνήσεων, επαγγελματικών ενώσεων, κλάδων της διοίκησης, ή των νόμων που εφαρμόστηκαν, σε χώρες όπως η Γαλλία, ή η Ουγγαρία ή η Ρουμανία, που δεν κατακτήθηκαν αμέσως ή εξ ολοκλήρου, αλλά είχαν σε πρώτη φάση ένα ρόλο συμμάχου-δορυφόρου της Γερμανίας. Έπειτα, στην ανατολική Ευρώπη, όπου υπήρξε απευθείας κατοχή και μάλιστα πολύ σκληρή, το ερώτημα είναι πώς στάθηκαν και τι

έκαναν οι ντόπιοι πληθυσμοί: τούτο δεν ανατρέπει τη συνολική εικόνα του γεγονότος, μα συνεισφέρει σημαντικά στη γνώση του τι συνέβη σε τοπικό επίπεδο.

- Ωστόσο, όπως φάνηκε και από τις αντιδράσεις στο πρόσφατο συνέδριο, κάτι τέτοιο αμφισβητεί ευθέως τους επίσημους μύθους περί εθνών-ηρώων και θυμάτων, μύθοι που στηρίχτηκαν σε αυτό που εσείς έχετε ονομάσει σχήμα της «κατευθυνόμενης από τον κατακτητή βίας» (occupier-driven violence).

Έτσι είναι: αυτή η γνώση ασφαλώς θα συναντήσει αντιδράσεις, γιατί δεν είναι μόνο μια ιστορία που ρίχνει φως στο ποιοι ήταν οι δράστες και οι μηχανισμοί της Τελικής Λύσης, αλλά συνάμα αμφισβητεί τα επίσημα εθνικά αφηγήματα της εμπειρίας του πολέμου, ανεξάρτητα από τη μοίρα των Εβραίων. Απειλεί ειδικά την εικόνα της «αυτοθυματοποίησης», αφού με έναν τρόπο αποκαλύπτεται πως το «θύμα» ήταν επίσης και «θύτης» ή, αν μη τι άλλο, διευκόλυνε τη βία. Ακριβώς γι' αυτό, υπήρξαν ήδη –και θα υπάρξουν– σοβαρές αντιστάσεις, κάθε φορά που εμφανίζονται τέτοια ζητήματα, στη Γαλλία, στην Πολωνία ή αλλού. Στην περίπτωση της Πολωνίας και κάθε χώρας που ανήκε στο σοβιετικό μπλοκ, είναι μια περίπλοκη ιστορία, γιατί κατά τη διάρκεια της κομμουνιστικής περιόδου, πολλές πλευρές της εμπειρίας του πολέμου συσκοτίστηκαν, για διαφορετικούς λόγους. Στην Πολωνία τούτο είναι πιο εμφανές εξαιτίας ενός μαζικού κινήματος αντιναζιστικής αντίστασης που ήταν ταυτόχρονα αντικομμουνιστική. Στη χώρα, υπάρχει η αίσθηση πως πρέπει να ανακτήσει το παρελθόν της. Επίσημα, άνοιξαν έτσι τα τελευταία χρόνια ένα μεγάλο μουσείο για την εξέγερση της Βαρσοβίας, ενώ τώρα κατασκευάζονται ένα μουσείο για το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και ένα μουσείο Ιστορίας των Πολωνών Εβραίων, στην περιοχή όπου βρισκόταν το γκέτο της Βαρσοβίας. Άρα, από τη μία υπάρχει μια προσπάθεια ανάκτησης της μνήμης που είχε διαγραφεί, ενώ από την άλλη η εμπειρία του πολέμου είναι εξ ορισμού μια αμφιλεγόμενη εμπειρία. Είναι μια διπλή κίνηση: από τη μία υπάρχουν κάποιοι σημαντικοί παράγοντες που θέλουν να συγκροτήσουν μια ηρωική αφήγηση, και από την άλλη υπάρχουν αυτοί οι υπέροχοι ιστορικοί, με πνεύμα και μάτια ανοιχτά, που χωρίς δισταγμούς και δευτερες σκέψεις ερευνούν και αποκαλύ-

πτουν τις αρνητικές όψεις των συλλογικών συμπεριφορών της περιόδου. Είναι νομίζω μια πολύ υγιής στιγμή, με την έννοια ότι επίκεινται αντιπαραθέσεις που θα διεξαχθούν ανοιχτά στη δημόσια σφαίρα.

- Μπορεί η ιστορική έρευνα να οδηγήσει σε ένα ξεπέρασμα των μύθων και μια κοινή συνείδηση και κατανόηση της βίας και της βαρβαρότητας πέρα από τα όρια των επιμέρους εθνικών κοινοτήτων;

Νομίζω πως ναι... Ένα κοινό νήμα που συνδέει μεταξύ τους τις επιμέρους εμπειρίες, είναι πως, εν τέλει, υπήρξε κάθε είδους συνενοχή από την πλευρά των τοπικών κοινωνιών... Ίσως η εξόντωση των Εβραίων να είναι το πιο χαρακτηριστικό επεισόδιο, αλλά όπως επεσήμαναν δυο πρόσφατες ιστορικές συνθέσεις, το βιβλίο του Mark Mazower που πραγματεύεται την «Αυτοκρατορία του Χίτλερ», και εκείνο του Saul Friedlander που μελετά ειδικά το Ολοκαύτωμα, οι τοπικές κοινωνίες ήταν πολύ πιο συνένοχες και υπάκουες απέναντι στις Γερμανικές απαιτήσεις, από ό,τι θεωρούσαμε πριν.

- Από όλη αυτή τη συζήτηση προκύπτει μια αντίληψη για τον αντισημιτισμό και ευρύτερα τον ρατσισμό στην Ευρώπη. Δεν πρόκειται απλά για επιβίωση κάποιων προνεωτερικών θρησκευτικών προκαταλήψεων ή για φυλετικές θεωρίες κάποιων ακραίων δυνάμεων, αλλά για ένα είδος «καινών σημαινόντων» που ενεργοποιούνται και υιοθετούνται μαζικά σε περιόδους κρίσης.

Ασφαλώς. Πρόκειται για στοιχεία μιας γλώσσας φόβου, προκαταλήψεων που υπάρχουν και η χρήση τους γενικεύεται σε περιόδους κρίσης, διαποτίζει τον λόγο διαφορετικών πολιτικών δυνάμεων. Στις κρίσιμες πολιτικές μεταβάσεις στην Πολωνία, ο χαρακτηρισμός «εβραίος» χρησιμοποιείται ακόμα και σήμερα που δεν υπάρχουν πλέον σχεδόν καθόλου Εβραίοι στη χώρα. Τα ρατσιστικά στερεότυπα δεν είναι μια πολωνική αποκλειστικότητα, όμως οι ρίζες του πολωνικού αντισημιτισμού βρίσκονται στην εμπειρία της «συμβίωσης» με τις πολυπληθέστερες εβραϊκές κοινότητες στην Ευρώπη και στο ρόλο της Καθολικής Εκκλησίας στη διαμόρφωση της πολωνικής εθνικής ταυτότητας.